

Historisk Essay

Men gives der da Provindser i Danmark?

En undersøgelse af den regionale dimension i den danske stat i midten af 1800-tallet.

Af Steen Bo Frandsen

I Danmark har der efter nationalstatens oprettelse aldrig været plads til en regional betragtningsmåde, hverken i politikernes eller historikernes verden. Den var uforenelig med den påstand om staten som en fasttømret enhed uden indre interessemodsatninger, som blev lanceret af den liberale oppositions mænd i 1830'erne og siden gjort officiel. Et vigtigt skridt på vejen til centralismens sejr var kravet om nedlæggelsen af den nørrejske stænderforsamling. Det var med til at forhindre udviklingen af en regional identitet på halvøen. Kandidatstipendiat Steen Bo Frandsen viser på grundlag af denne debat, hvordan netop de liberale krav beviser eksistensen af indre – især økonomiske modsætninger, og hvorledes en regional synsvinkel på Nørrejylland som historisk landskab kunne tilføje den centraliserede nationalhistorie et nyt perspektiv.

»Men gives der da Provindser i Danmark? Nej, mine herrer, man har jo end ikke i støvede Archiver, langt mindre i den friske lyslevende Virkelighed, kunnet finde saa meget som et Navn til den ene af de Halvdele, hvori man vilkaarligen har deelt vort Danmark; der gives i Danmark ingen Provindser. Eller er det maaskee Jyllands saakaldte Fastlandshed, (Latter), hvori Grunden skal ligge til denne Adskillelse – saa har den Nat, da Vesterhavet holdt Bryllup med Liimfjorden, saa har den Storm, der pløiede sin vaade Fure gennem Jyllands Sanddyner, kuldkastet dette hele System (Bifald)! Eller er det de særlige Interesser, der gjorde særlige Stænder nødvendige? Men hvilke ere da disse? Hvor ere de? Hvad er deres Navn? Tusinde Gange er dette Spørgsmaal blevet opkastet, men aldrig er det endnu blevet besvaret. Jeg skal sige Dem Grunden: Fordi der i Danmark ikke gives særlige Interesser i anden Betydning end den, hvori hvert Amt, hvert Herred, hver By, hver Gade kan siges at have dem – der gives i Danmark ingen Provindser, der gives kun eet Danmark, beboet af Dan-

ske (stærkt Bifald)! Danske af samme Æt, med samme Historie, et eneste udeleligt Folk med fælles Charakter og Sæder, fælles Sprog og Litteratur, med fælles Minder og Forhaabninger; Danske der, som Kong Kristian den Femtes Lov siger, have een Gud, een Tro, een Konge, og een Lov. Derfor ønske vi Danske ogsaa alle – deri i det mindste enige med vor Kongelov – at »hele Landet, intet undtagen, skal være uskift og udeelt«¹.

Med denne latterliggørelse af enhver tale om eksistensen af danske provinser og mindst af alt en nørrejysk udtalte Orla Lehmann sig i en skåltale i Hovedstadens Læseforening den 27.5.1838 for en nedlæggelse af den selvstændige nørrejyske stænderforsamling i Viborg. Talen markerede et højdepunkt i den kampagne, som Københavns liberale opposition i 1838 lancerede mod det omstridte punkt i den kongelige stænderforordning, der havde fastlagt indførelsen af to stænderforsamlinger for kongeriget. Foreningssagen blev et tidligt kernepunkt i bestræbelserne på at mobilisere en politisk stemning mod enevælden, og den liberale opposition i hovedstaden havde held til at dramatisere sagen så meget, at selv den nørrejyske forsamling i Viborg imod al forventning i 1838 lod sig overtale til at følge trop og anbefale en forening. Det nyttede i første omgang intet, for regeringen bestred forsamlingernes kompetence til at udtale sig herom, men beslutningen i Viborg kom til at fremstå som en principiel tilkendegivelse, der lettede indførelsen af en fælles repræsentation i 1848.

Det var en udgang, der fik episoden med de adskilte stænderforsamlinger i Viborg og Roskilde til at tage sig ud som en af de mange fejludviklinger, der blev lykkeligt korrigeret med enevældens fald og de liberales magtovertagelse. Fra starten havde de liberale på grundlag af en centralistisk statsopfattelse angrebet delingen som en trussel mod den danske stats enhed. Afværgelsen af denne fare sikrede opretholdelsen af en centralistisk stat, hvor de enkelte landskaber ingen selvstændig rolle spillede. Forbindelsen mellem centralismen og den nationale ideologi gjorde det i de efterfølgende årtier let at postulere fraværet af regionale interesseremodsetninger og skabe billedet af en harmonisk nationalstat. Afværgelsen af den regionale fare mod statens enhed lettede også historieskrivningen, der slap for at tage stilling til det ubekvemme spørgsmål om landskabernes rolle i nationalstaten. Den regionale dimension blev et overset aspekt i Danmarkshistorien, men den var også uønsket, for den repræsenterede et ømtåleligt problem i en ideologi, der som andre nationalideologier – benægtede eksistensen af indre interesseremodsetninger. Den heldige for-

1. Kjøbenhavnsposten 28.5.1838.

trængning af regionale forskelle til fordel for billedet af den harmoniske nationalstat medførte desuden, at en kritisk omgang med den centralistiske statsideologi aldrig har vundet fodfæste. Det er interessant, fordi der ellers sjældent har hersket nogen tilbageholdenhed i behandlingen af de liberale politik og ideologi. Historikerne er ofte gået i rette med de liberale katastrofale udenrigspolitik, med deres begrænsede demokratiforståelse og deres arrogante holdning til bønderne, men ønsket om at hudflette de liberale førte ikke til, at der blev stillet spørgsmål ved de nationalideologiske påstande om statens enhed eller om centralismens lyksaligheder. Bag dette problem gemmer der sig en udpræget mangel på lyst og vilje til at diskutere selvfølgeligheden af den danske statsopbygning og sammenligne den danske *Sonderweg* med udviklingen i andre vesteuropæiske nationer. Ingen nationalideologi – og heller ikke her udgør den danske nogen undtagelse – bryder sig om at stille spørgsmål til troens fundament, dogmet om nationens uantastelige enhed. Det er i god overensstemmelse med den danske nationale selvforståelse, at centralstaten ikke står til debat, men det er påfaldende, at historikerne har været blinde for denne dimension i den nationale bevægelse, der netop på dette punkt hylkede den iøvrigt så forhadte enevældes statsraison og fastlagde centralismen som en uadskillelig del af den danske nationalstatsideologi.

Der findes da heller ingen tradition for en regional eller landskabsbetonet historieskrivning, når man undtager Sønderjylland, hvis egenartede vej ind i den danske nationalstat har givet denne egn en forståelig særstilling. Ved Aarhus Universitet fandtes der tidligere et professorat for Sønderjyllands historie, men det er betegnende, at der ved det jyske universitet ikke findes nogen særskilt forskning i jysk historie. Denne mangel udspringer blandt andet af en beskæftigelse med fortiden, der næsten altid tager udgangspunkt i den nutidige nationalstat og det landområde, der blev tilbage efter 1920, og som aldrig drager centralmagten og den danske nationale enhed i tvivl. Det er en holdning, der blev kraftigt understøttet af nationalideologien, der tidligt forlangte en udskillelse af alle fremmedelementer i den danske stat. De nationale historieskrivere fulgte i vid udstrækning denne opfattelse og lod sig nøje med den danske nationale småstat, en størrelse, der ikke lod sig dividere længere ned. På den baggrund kan det ikke undre, at der skete en udgrænsning af en regional betragtningsmåde. I det nørrejyske tilfælde lader denne udvikling sig temmelig klart forfølge, for den regionale betragtningsmåde blev udelukket, man kan næsten sige tabuiseret, som følge af den nationale kamp. Under den nationale ophidselse i 1840'erne reageredes der fra dansk side med forståelig harme mod de teorier om jydernes familieskab med germanerne i

modsætning til øboernes skandinaviske karakter, som blev fremsat af Jacob Grimm og andre tyske videnskabsfolk. Den hudløshed, der – også sidenhen – kendetegnede nationalisternes reaktion på sådanne påstande og mere eller mindre svagt dokumenterede teorier, peger tydeligt på en langt større overfølsomhed over for en regional dimension, end den nationale enhedsideologi turde formode. Efter nederlaget i 1864 herskede der først en udbredt tvivl om statens fortsatte levedygtighed, hvilket igen gjorde frygten for en deling på langs aktuel, og siden var der i opbygningen af den danske småstat ikke plads til at diskutere statens indre sammenhæng. I disse år var integration og centralisering livsnødvendige, og historikerne indordnede sig under disse nationale krav. Mens der fra 1800-tallets slutning kunne iagttages et forsigtigt opbrud i andre landes historievidenskab, hvor enkelte landskaber og provinser blev genstand for forskernes interesse, kunne der ikke noteres en tilsvarende opblødning i Danmark. Johannes Steenstrups artikel om Jylland og Jyder fra *Historisk Tidsskrift* 1910-1912 understreger, hvorledes den danske historiker følte sig kaldet til at tage til genmæle mod enhver tvivl om statens og folkets udelelighed². Her kultiveredes billedet af en stat, der for den fremmede måtte tage sig usammenhængende ud, men i virkeligheden ikke kendte til indre skel af betydning. Denne opfattelse lod Steenstrup også have historisk gyldighed, idet han afviste enhver tale om regionale motiver i fortidens jyske bondeoprør, som en tysk historiker havde villet lægge i dem. De indre forskelle blev henvist til folkemindesamlernes notitsbøger og det »folkloristiske virvar« i samlinger af stereotyper om naboerne i andre sogne eller landsdele.

Det kunne således se ud, som om Orla Lehmann havde ret, når han hævdede, at der ingen provinser fandtes i kongeriget. Ved en nærmere betragtning viser denne påstand sig dog at indeholde en god portion retorisk unøjagtighed, for den regionale dimension var netop fra 1830'ernes begyndelse særdeles præsent i den offentlige debat, hvor såvel de forskellige landskabelige identiteter som deres logiske interesse modsætninger var lette at få øje på. Hvad fremmede ikke måtte skrive og tænke om jysk egenart og indre forskelle var ofte nok at læse i den københavnske presse eller at høre i politiske taler, for det var ikke kun tyskerne, der søgte at bruge Nørrejylland i den nationale strid, og det var ikke kun tyskerne, der savnede kendskab og indsigt i nørrejyske forhold.

Der herskede i den midterste trediedel af forrige århundrede megen tvivl om udgangen på det dramatiske forløb, som den danske stat befandt

2. Johannes Steenstrup, *Jylland og Jyder. Nogle Betragtninger over indre og ydre Grænser*, i *Historisk Tidsskrift*, 8. Række, Bd. 3, 1910-12, s. 1-49.

sig i. En række forskellige løsninger blev fremlagt, og nationalstaten var kun et af flere mulige alternativer. Fra fyrrernes begyndelse samlede opmærksomheden sig stadig stærkere om statens ydre rammer, hvor den komplicerede strid om Slesvig både for samtiden og eftertiden blev det altoverskyggende konflikttema. Dermed gled det helt i baggrunden, at der også var andre regionale sammenhænge, der blev diskuteret og fastlagt i denne periode. En af de alternative udviklingslinjer, der tegnede sig fra 1830'erne, var en regionalisering, der nok ikke brød med centralismen, men som dog tilstod landsdelenes forskelligheder en ny rolle i staten. Denne linje var snævert forbundet med firedelingen af de rådgivende stænderforsamlinger. Dens fortalere formåede ikke at vinde gehør over for de liberales altoverdøvende krav om en centralistisk statsopbygning, men dette regionaliseringsforsøgs skæbne kan alligevel kaste nyt lys over nogle sammenhænge i den danske stat. Det er i denne forbindelse Nørrejylland's rolle, der forekommer særlig interessant, da dette landskab egner sig særligt for en kritisk undersøgelse af de regionale sammenhænge i den danske centralstat. Inden denne regionale dimension præsenteres, er det, da den danske historieskrivning for det meste har fulgt Orla Lehmanns parole, »der gives i Danmark ingen provinser«, velanbragt at kaste et blik på historieforskningen i mere regionalt indstillede traditioner uden for Danmark og overveje nogle metodiske konsekvenser af at arbejde med regionale aspekter i en nationalhistorie uden provinser.

Regionen og det historiske landskab

Regionen har vundet indpas i den nyere historieforskning, men anvendelsen af dette arbejdsredskab har ofte ført velbegrundede klager over mangel på konsistens og overvejelse hos udøverne med sig. Allerede ordets flertydighed volder en del problemer. Det betyder, udledt af det latinske »regio«, i grunden blot landskab og betegner derfor i en række lande landskaber og politiske administrative enheder. Afledt heraf tales der ofte i politikken om »regionalisme« og »regionalisering«. Regionalisme dækker for det meste separatisme og krav om omfattende selvbestemmelse helt frem til de »forbudte« nationers stræben efter national uafhængighed. Regionalismen formuleres nedefra i samfundet og betegner en fra nationalstaten afvigende identitet med grundlag i et bestemt landskab. Anderledes forholder det sig med regionaliseringen, der har udspring i centralmagtens ønske om en hensigtsmæssig og effektiv organisation af staten. Gennem en regionalisering indretter centralmagten administrative regioner, dels

for at lette regeringsarbejdet, dels som et middel til at imødekomme eller dæmpe lokale krav om øget indflydelse og hensyntagen til regionale forskelle. Det er fx. sket i Italien, Spanien og senest Portugal, hvor de oprettede regioner i det mindste delvis har basis i traditionelle landskaber, og i Frankrig, hvor regionerne er kunstigt skabte enheder, der er større end de gamle departementer – som i sin tid også var udtryk for en art regionalisering med henblik på at slå de gamle landskabers identiteter itu. Stadig hyppigere benyttes regionen også som betegnelse for en – i reglen økonomisk – enhed, såvel inden for en nationalstats egne grænser, men først og fremmest på tværs heraf. Sådanne regioner kan styrke samarbejdet mellem de tilgrænsende landskaber, som ellers ville blive modarbejdet af de enkelte regeringer. Særlig interessant er områder, hvor mange stater grænser til hinanden, som fx. mellem Tyskland, Belgien, Nederlandene, Luxemburg og Frankrig.

Det er i denne sidste betydning, at regionen i det mindste ideelt set finder anvendelse i historieforskningen. Den er således defineret fortrinsvis på grundlag af økonomiske sammenhænge, på ligheder i økonomiske strukturer uden hensyntagen til nationalstatslige grænser. Begrebet region bliver dog meget ofte ikke anvendt med den ønskelige stringens, for det er en meget fleksibel størrelse, der giver historikeren chancen for, mere eller mindre plausibelt, selv at definere sit arbejdsfelt. Den legitimerer således arbejdet med en udvalgt egn, et landskab eller en politisk enhed, og dermed frigør den ikke blot historikeren fra en række konventioner, der kendetegner den nationale historieskrivning, men den giver i sin yderste konsekvens historikeren et redskab, der undergraver påstanden om en national tradition. Ved at bruge regioner lægger forskeren en bombe under det system af adskilte nationale historier, som opstod med nationalideologernes sejrsgang i 1800-tallet. I de mest omfattende eksempler på en historieskrivning med udgangspunkt i en region, der ikke er defineret på grundlag af den politiske historie, kan det lykkes forskeren at etablere et helt nyt rumligt begreb, som det var tilfældet i Fernand Braudels klassiker, »La Méditerranée«.

Regionen er altså i historikernes verden først og fremmest en enhed, der er defineret af økonomiske sammenhænge, der kun udgør en del af en stat eller dele af flere stater, selv om mange historikere benytter det friere spillerum, som regionen tilbyder, til at lade den definere ved andre kriterier. Det vil dog være sjældent og under alle omstændigheder angribeligt at tage et traditionelt landskab, en provins eller en del af en sådan som udgangspunkt for regionen. Corsica, Catalonien, Bretagne eller Euskadi er alle områder med regionalistiske bevægelser, men de ville i reglen ikke

danne grundlag for en historisk undersøgelse med udgangspunktet i begrebet region.

Vendes blikket mod den danske stat i 1800-tallet ville det ligeledes være svært at benytte begrebet region om fx. Nørrejylland uden at komme i krambolage med dets stringente betydning. Nørrejylland lader sig frem for alt ikke definere som en økonomisk enhed, ligesom der heller ikke uden videre lader sig opstille en kulturel definition, da der dog fandtes betydelige forskelle egnene imellem. Som region ville i det nørrejyske tilfælde derfor en række afgrænsede dele af landskabet komme på tale (Vestjylland, Vendsyssel, Østjylland etc.) eller – endnu mere i overensstemmelse med bagtankerne bag begrebet ved en kombination af dele af Nørrejylland med andre tilstødende landskaber. Her kunne man forestille sig Vestjylland betragtet i sammenhæng med Nordsøkysten i det mindste til Hamborg; man kunne tage udgangspunkt i Vendsyssels økonomiske forbindelser med Norge, eller endelig i en region bestående af det østlige Jylland og øerne, hvor man kunne undersøge forbindelserne mellem landskaber med en høj grad af sammenlignelighed.

I 1800-tallets første halvdel var Nørrejylland en del af det danske kongerige, hvor der ifølge Danske lov ikke fandtes provinser, og landsdelen lader sig kun med brug af definatorisk vold passe ind under begrebet region. Det er vanskeligt at efterspore den regionale dimension i den danske historie på disse vilkår, men det er et problem, der ikke er ukendt uden for Danmark. Et nærliggende eksempel findes i Tyskland. Her forsøgte en række historikere som reaktion på nationalstatens sejr og de nationalideologiske påstande om denne statsform som historiens mål at udarbejde og legitimere et grundlag for en anden historieskrivning, der tog udgangspunkt i de tyske lande og traditionelle landskaber. Det er det arbejde, der i dag udgør fundamentet for den omfattende tyske Landesgeschichte, der i vid udstrækning bygger på et begreb om et »Geschichtslandschaft« eller et »historische Landschaft«, som i det følgende skal oversættes med »historisk landskab«³.

Denne tyske tradition havde et vigtigt udgangspunkt i samarbejdet mellem Friedrich Ratzel og historikeren Karl Lamprecht ved det historisk-geografiske institut i Leipzig i 1890'erne⁴. Det var Ratzel, der bidrog af-

3. Om terminologien og dens implikationer, feks. dens afgrænsning over for geografien, se den centrale artikel af Karl-Georg Faber, Was ist eine Geschichtslandschaft? i Festschrift Ludwig Petry, Teil 1 (Geschichtliche Landeskunde Bd. V), Wiesbaden 1968, s. 1-28, Artiklen er genoptrykt i Pankraz Fried (Hrsg.), Probleme und Methoden der Landesgeschichte, Darmstadt 1978, s. 390-424, hvorfra der citeres i det følgende.

4. Ratzel er kendt som den, der formulerede grundlaget for geopolitikken, mens Lam-

gørende til at frigøre det historiske landskab fra en betydning, der begrænsede sig til geografien, mens Lamprecht på samme tid var en foregangsmand i opbygningen af en historisk orienteret »Landeskunde« i Rhinlandene og Middeltyskland. Allerede i den periode, hvor den tyske nationalhistorie med størst selvsikkerhed fejrede den triumfale udgang på kampen for en tysk samling, begyndte den nationale historiefattelses fundament at slå revner. Forfatningshistorikere og middelalderhistorikere arbejdede sig ind i en blindgyde, hvor de måtte vedgå, at ideen om en klart defineret centralmagt siden middelalderen ikke lod sig opretholde, men at forskerne tværtimod måtte vende blikket mod de talrige hertugdømmer, grevskaber etc. En middelalderhistorie var ikke tænkelig uden en territorial underopdeling, en »Landesgeschichte«⁵. Kritikken af den nationale historieskrivning baseredes især på en ny bevidsthed om betydningen af de enkelte landskaber. De tyske historikere kunne i mange egne falde tilbage på en tradition, som i de enkelte tyske stater var ekspanderet i årene efter Wienerkongressen, hvor de suveræne småstater indså behovet for at besidde en historieskrivning, der kunne legitimere dynastiet og yde et bidrag til integrationen i de ofte temmelig heterogene stater. De fleste historikere i denne småstatslige tradition arbejdede ud fra universalistiske grundopfattelser, der havde præget den tyske historieskrivning i oplysningstiden med førende navne som Herder, Schlözer, Spittler eller von Heeren. De hyldede samfundenes mangfoldighed, det argument, hvorpå de tyske småstater begrundede deres eksistens over for de store, homogeniserende magtstater. Denne Landesgeschichte kom i takt med den – preussisk dominerede – nationale samlingsbevægelses voksende kraft i vanry. Enhver beskæftigelse med enkelte landskabers historie blev udskældt som unational, som udslag af partikularisme, bagstræberisk romantik eller som »verwissenschaftliche Heimatgeschichte«. De fleste tyske nationalstats fortalere ville ganske som deres kolleger i andre nationalbevægelser ikke høre tale om provinser med egne identiteter og selvstændige historiske traditioner.

Kritikken af nationalhistorien som det eneste gyldige grundlag for historieforskningen tog på samme tid, men uden nævneværdig forbindelse med den tyske udvikling, til i Frankrig, hvor forskere som Paul Vidal de la Blache og Henri Berr omkring århundredeskiftet gjorde sig til talsmænd for

precht stod i opposition til den dominerende linje i tysk historieforskning.

Det i 1866 stiftede »Det jyske historisk-topografiske Selskab« havde ikke til formål at belyse et særligt jysk historisk landskab.

5. Se Pankraz Frieds indledning i Fried (Hrsg.), *Probleme und Methoden der Landesgeschichte*, Darmstadt 1978, s. 4f.

en regional tilgang til den franske historie. I 1912 udkom Lucien Febvres værk om landskabet Franche Comté, der netop tog udgangspunkt i et historisk landskab, der lå dybere end den statslige inddeling af departementer efter revolutionen.

Den nationale historieskrivning i Tyskland fik det første knæk med nedslaget i 1918, der i de følgende år gav de regionale traditioner ny vind i sejlene. I 1925 formulerede den moderne Landesgeschichtes førstemand, Hermann Aubin, grundlaget for en ny tysk landskabshistorie. Aubin var leder af »Institut für Geschichtliche Landeskunde der Rheinlande«, hvor der blev arbejdet på at skabe en historie for et område, der kun hundrede år tidligere var blevet kunstigt skabt som en forvaltningsenhed. Aubins indsats bidrog til at præge en moderne Landesgeschichte, der ikke byggede på den gamle fyrstelige territorialhistorie, men på strukturer, der ikke var bundet af politiske grænser. Det historiske landskab blev knyttet til det kulturelle og folkelige fællesskab, og med nedprioriteringen af de statslige og administrative strukturer åbnede denne historieopfattelse sig tidligt for inddragelsen af erfaringer og resultater fra andre fagområder⁶. Aubins ideer om arbejdet med det historiske landskab var brede og fleksible, og senere landskabshistorikere har kunnet finde plads inden for traditionen med ofte temmelig divergerende opfattelser og udgangspunkter.

Fra begyndelsen var den tyske tradition for landskabshistorie præget af den universalistiske historieopfattelse, der var dominerende før den nationale ideologi indsnævrede horisonten. Heraf følger også det ved første blik måske lidt paradoksale, at beskæftigelsen med det historiske landskab på samme tid begrænser nationalhistoriens perspektiv, da denne enhed kun er en del af nationalstaten, og – i overensstemmelse med en universalistisk tradition – forsøger at overvinde den snævre, indesluttede nationale selvoptagethed. Det universalistiske aspekt i den tyske Landesgeschichte er også for den nyere tid blevet klart understreget, og netop i en historietradition, der efter 1945 drog de nationale ideer i tvivl og søgte andre ståsteder, var den regionale historieskrivning en udvej. Ikke alene søgte tyskerne at finde en ny identitet i deres respektive forbundsland, men historikerne så også i stort omfang den regionale historieskrivning som et bevidst middel til at overskride den nationale tradition som den eneste rettesnor⁷. Da det er et almindeligt accepteret krav til en Landesgeschichte,

6. Karl-Georg Faber, *Was ist eine Geschichtslandschaft?*, op.cit., s. 395ff.

7. En god introduktion til dette overnationale aspekt i den moderne Landesgeschichte ses i Pankraz Frieds indledning i Fried, (Hrsg.), *Probleme und Methoden der Landesgeschichte*, Darmstadt 1978.

at den er sammenlignende – en nødvendig forudsætning for at sikre mod et tilbagefald i en partikularistisk hjemstavns historie – opstår der som i regionalhistorien endelig en mulighed for at sammenligne enheder inden for, men også uden for nationalstatens grænser.

Det er ikke kun ønsket om at skabe et alternativ til den ensidige nationalhistorie, at den tyske landskabsbetonede historieforskning og dens brug af det historiske landskab viser ud over de nationalstatslige rammer. Kraftigt bestyrket af de specielle tyske erfaringer, hvor stater og landskaber i århundrederne har udvist en helt forbløffende evne til at forandre sig, at integrere sig i nye forbindelser, at forsvinde og genopstå, fremstod det historiske landskab tidligt som en dynamisk størrelse, og også heri peger landskabshistorien i andre retninger end nationalhistorien. Danmarkshistorien er, sikkert på grund af landets mange øer, sjældent på sådanne metamorfoser, men det er dog værd at nævne Sønderjyllands opståen som et selvstændigt landskab og dets langsomme tendens til at glide over i at blive en del af Jylland. Lignende eksempler findes i rigt mål i Tyskland⁸.

Det historiske landskab rummer med tilknytningen til en universalistisk historiefølelse og modsætningen til den nationalstatslige historieskrivning en bedre tilgang til at undersøge de regionale forhold i den førnationalstatslige periode. Hvor nationalideologien retter blikket ind på enhed og interessesammenfald, forenkling og homogenisering, bekender forskningen i historiske landskaber sig til mangfoldigheden uden at fordømme eller afvise eksistensen af andre interesser end de såkaldt nationale. I det danske eksempel var denne modsætning også tilstede i diskussionen om de regionale problemer, og netop hensynet til mangfoldigheden blev sat højt af fortalere for en regionalisering. Det er en interessant og tankevækkende pointe, at de liberale centralister i Danmark fremlagde de samme argumenter og benyttede de samme historiske paralleller som den hårde preussisk-venlige kerne i den tyske nationalbevægelse, mens deres liberale kolleger i de tyske småstater i forsvaret for den lille, demokratiske, på kultur frem for magt opbyggede stat netop i centralismens væsen så den virkelige trussel mod mangfoldighed og regional egenart. I samme åndedræt skal det påpeges, at de nationale ideologiers gennemslag ikke som ofte påstået udgår fra hele nationen, men i reglen fra et enkelt landskab eller en

8. Her skal blot henvises til eksempler som Kongeriget Hannover, der blev rekonstrueret i 1815, indlemmet i Preussen i 1866 og genopstod som forbundslandet Niedersachsen i 1947, eller Saar, der ikke eksisterede som statsligt begreb før Versailles-traktaten, men siden har udviklet en stærk særbevidsthed, og tilsvarende indretningen af Nordrhein-Westfalen, der efter Anden Verdenskrig også har opbygget en fasttømret, selvbevidst statslig identitet.

by, der formår at iklæde den lokale særinteresse de nationale farver. Det var tilfældet i Piemonte, i Preussen, i Paris og i København.

Nørrejylland som historisk landskab

I Danmark lader forholdene sig ikke umiddelbart sammenligne med en stat, der besidder en lang tradition for føderalisme og statslig mangfoldighed. At Nørrejylland kan betegnes som et historisk landskab kan der dog ikke være tvivl om, selv om halvøen i mange henseender er heterogen og uden en selvstændig statslig tradition. Landsdelen lader sig geografisk afgrænse og udgør historisk set en politisk enhed, som det ses i den jyske landskabslovgivning og Viborg Landsting. Med indførelsen af enevælden og dens styrkede centralisme mistede Nørrejylland den gamle status uden dog dermed at blive en homogen del af kongeriget. Centralmagten har gennem århundreder med den for Danmark så typiske subtile undertrykkelse søgt at nedbryde og fjerne de skel i landet, der kunne gøre krav på at indramme en selvstændig identitet. Sysler, herreder og amter har undergået talrige forandringer, er blevet opsplittet, nedlagt og sammenlagt, og hver gang er et tilløb til en fastere regional struktur blevet slået itu. Det samme er sket i fx. de tyske landskaber, men her har de enkelte egne ofte været i besiddelse af stærkere identitetsdannende karakteristika, der har afgrænset dem over for det omliggende land. Det var typisk tilfældet med de konfessionelle enklaver, men også traditionelle herskabsforhold virkede i denne retning. I det danske kongerige så forholdene anderledes ud. De danske landskabers identitetsdannelse blev desuden modarbejdet af de altdominerende agrare strukturer, der modvirkede opkomsten af lokale centre, hvor den lokale identitet kunne finde talsmænd og kronikører. Da Nørrejylland heller ingen politiske eller kulturelle institutioner fik, der kunne formulere eller fastholde den regionale egenart og jyske interesser, var nedgangen forståelig. Mangelen på landskabsbetonede institutioner gjaldt både for Nørrejylland som helhed og for de enkelte traditionelt set afgrænsede egne. I begyndelsen af forrige århundrede var der endnu en betydelig forskel på vendelboer, thyboer, himmerlændinge og molboer. I mange rejseberetninger er bevidstheden om at rejse gennem vidtforskellige egne med selvstændige karaktertræk i landskab og hos indbyggerne let at få øje på, men der var ingen af disse landskaber, der fik lejlighed til at definere og formulere den lokale tradition.

Nørrejylland som historisk landskab nærmer sig, hvad den tyske historiker Heinz Gollwitzer forstår under begrebet, nemlig et »ikke-statsligt«

område, der lader sig definere inden for eller på tværs af nutidige grænser, en forhenværende politisk organisationsenhed, der ikke længere besidder denne kvalitet, men som dog lever videre enten i befolkningens bevidsthed eller gennem institutioner og kulturelle ensartetheder⁹. Det hører med til billedet af Nørrejylland i forrige århundredes første halvdel, at både de indfødte og de fremmede i vid udstrækning betragtede halvøen som en særskilt del af staten. Langt op i århundredet bar de københavnske rejseberetninger fra den fjerne provins præg af et skel, der blev overskredet ved ankomsten til Jylland. Og jyderne blev, trods alle forsøg på at acceptere dem som rigtige danskere, til stadighed beskrevet med stereotyper og egenskaber, der syntes at tilhøre en anden og mere fremmedartet kultur end den nationale, der blev konstrueret bag Københavns volde. Det var sikkert ingen tilfældighed, når Frederik Hammerich med seks års forsinkelse lod sin rejsebeskrivelse fra Jylland trykke i 1839. Trods det foregående års tale om stænderforsamlingernes forening og de liberales taler om et land uden modsætninger havde halvøens indfødte og det mørke ukendte landskab intet godt ry i hovedstaden. Hammerich følte sig da også kaldet til at rehabilitere jyderne. Hans »brudstykker« skulle sætte naturen og folket i den fjerne provins i et sandere lys, »end det man sædvanlig betragter dem i paa hiin Side Beltet. Thi desværre er indtil den sidste Tid den Lyst at gjøre vore egne Nærmeste latterlige saa mægtig, at Mange paa Öerne kun for at lee tænke paa Jylland og Jyderne. Og lee vi ad os selv og vore egne, hvilken Fremmed kunne vi da forlange Agtelse af?«¹⁰ Hvorvidt det lykkedes Hammerich, der i beskrivelsen flittigt opererede med stereotyper og tydeligvis var undervejs i en meget fremmedartet verden, kan betvivles, men hans beskrivelse var langt fra den eneste med samme tendens, og den leverer således i sig selv et slående modargument til Lehmann og venners tale om et land uden provinser, uden modsatrettede interesser.

Forskellen mellem Nørrejylland og resten af kongeriget var også stor og iøjnefaldende nok til, at den fik plads i forsøget på at tilvejebringe en balance mellem Helstatens enkelte dele. Nødvendigheden af at finde en ligevægt i staten var blevet aktuel efter Frederik den Sjettes noget nødtvungne indkaldelse af rådgivende stænderforsamlinger for Danmark og Her-

9. Heinz Gollwitzer, *Die politische Landschaft in der deutschen Geschichte des 19/20. Jahrhunderts*, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte, 27, 1964, s. 523-552.

10. Frederik Hammerich, i *Brage og Idun II*, H.2, 1839; *Reise i Jylland (1833)*, s. 284-339, her s. 284f.

tugdømmerne. Efter revolutionsuroen i 1830, der havde bredt sig helt til Hamborg, og hvis dønninger med Uwe Jens Lornsens skrift »Ueber das Verfassungswerk in Schleswig-Holstein« også nåede Helstaten, besluttede kongen kort efter nytår 1831 at lade udarbejde lovforslag om indkaldelse af rådgivende stænderforsamlinger. Beslutningen blev offentliggjort i februar, men først i maj 1834 fulgte de endelige forordninger om oprettelsen af fire rådgivende stænderforsamlinger – for Holsten, Slesvig, Nørrejylland og Øerne. Som tidsrammen antyder, blev lovkastet til den nye institution underkastet en grundig og langvarig behandling i kancelliet, hvor det som en ros til enevældens ofte udskældte regeringssystem kan fastslås, at praktisk taget alle de argumenter, der i spørgsmålet pro eller contra en deling af kongerigets stænder siden dukkede op i den offentlige debat, allerede var hørt og drøftet under forarbejdet i kancelliet. Til gengæld var udgangen på drøftelserne en anden.

Det gjaldt for enevældens regering om at finde en løsning, der ikke indeholdt en fællesforsamling for Hertugdømmerne. På den anden side ville to selvstændige stænderforsamlinger for Slesvig og Holsten stå svagt over for en dansk forsamling for kongeriget. Det ville igen medføre krav fra slesvigerne og holstenerne om en forening, som det da ville blive svært at undslå sig. Løsningen var en firedeling. Det er fra en regional betragtning interessant, hvor naturligt det måtte være at foreslå en særskilt forsamling for Nørrejylland og en anden for øerne. Det var den gamle konservative og indflydelsesrige Stemann, der satte ideen om at adskille stænderne igennem, mens A. S. Ørsteds fløj i kancelliet voterede for en samlet dansk repræsentation. Senere skiftede Ørsted mening og blev selv en vigtig fortaler for adskillelsen.

I lyset af den heftige kritik, som denne beslutning siden blev udsat for fra de liberale, der direkte beskyldte den for at bane vejen for statens opløsning, er det vigtigt at holde fast ved, at der i kancelliet på ingen måde var tale om en fravigelse af centralismen. Stemann havde lige så lidt tilovers for føderationer som for demokrati, og stændernes adskillelse repræsenterede et klart regionaliserende indgreb. Staten gav ikke slip på en tomme af den gamle magt og der lå en tydelig del-og-hersk intention bag konstruktionen. Der var på ingen måde tale om et tilbagetog fra enevældens traditionelle centralisme, hvad den rådgivende karakter beviser ligesom den kendsgerning, at statsmagten var til sinds at udnytte det nye instrument. Allerede i de første samlinger blev der fremlagt lovforslag, der sigtede mod at sætte nyt skub i integrationen landsdelene imellem. Det var heller ikke i modsætning til et territorialstatsligt enevældigt monarki at

foretage en vis regionalisering inden for staten – det ændrede ikke på kongens uindskrænkede lederskab.

Skønt stænderforsamlingernes firedeling i virkeligheden søgte at komme det problem i forkøbet, som de liberale siden gjorde til deres kardinalpunkt, nemlig en fælles repræsentation for Hertugdømmerne, kastede den liberale opposition i hovedstaden sig fra første færd ud i en fanatisk kamp mod adskillelsen af kongerigets stænder. De hverken kunne eller ville forstå argumentet om Hertugdømmerne, og det blev allerede under debatten i 1830'erne klart, at den virkelige modsætning mellem de liberale og regeringen ikke lå i centralismen, men deri, at de liberale ikke argumenterede på helstatens grund, men udelukkende med kongeriget som udgangspunkt.

Selv om der sporedes visse nationale toner i den tidlige debat, er det dog først og fremmest den regionale dimension, der må falde i øjnene. Den heftighed, hvormed de liberale ledere reagerede mod de selvstændige jyske stænder, viser, at der gemte sig en omfattende regional problemstilling i denne fase af den danske politiseringsproces. Orla Lehmann, J. F. Schouw, professor David, D. G. Monrad og med dem mange andre liberale centralister i København mente ikke, at Nørrejylland havde krav på at blive behandlet som en afgrænset enhed, et landskab eller som en selvstændig provins, men når de fremhævede det grundunaturlige i skellet mellem øst og vest, var det ingen rimelig indvending. Det var en påstand, der tjente et politisk formål: sikringen af centralismen og dermed også Københavns fortsatte dominans i kongeriget.

Det er rimeligt at antage, at modstanden mod denne del af den kongelige forordning blandt hovedstadens liberale havde baggrund i andet og mere end en politisk uoverensstemmelse. Formodningen om den regionale dimensions indflydelse bestyrkes da også, hvis man betragter et område, der i denne periode voldt københavnerne særlige sorger: økonomien og handelen. Den kongelige beslutning om at indføre fire rådgivende stænderforsamlinger i monarkiet kunne tolkes som en omdefinering af statens indre balanceforhold. Dermed måtte den for det liberale borgerskab i hovedstaden virke som et forsøg på at institutionalisere den forskubbede vægtning landskaberne imellem, der allerede aftegnede sig i økonomien.

Tabet af Norge i 1814 skabte en helt ny balance mellem landsdelene i Helstaten. Hertugdømmernes vægt i staten voksede relativt, og det samme gjorde Nørrejyllands betydning, der tidligere ikke havde talt stort i København. Hovedstadens perifere beliggenhed i statens yderste udkant blev endnu mere udpræget, og det mærkedes i økonomien. København formåede efter Napoleonskrigene ikke at knytte an til førkrigstidens flo-

rissante handel. Tværtimod førte den økonomiske krise, tabet af flåden og den almindelige depression til en alvorlig svækkelse. Kontrollen over den norske handel gik hurtigt tabt, for nordmændene udnyttede chancen for at frigøre sig fra den københavnske dominans. Den samme tendens sporede til de københavnske handelshuses forargelse også i andre dele af staten. København kunne ikke længere tilbyde den nødvendige kredit, og under den almindelige pengeknaphed søgte de andre landsdeles købmænd og erhvervsdrivende derhen, hvor kreditten flød i rigelige strømme: til Hamborg. De mindre købstæders handelsfolk opdagede, at de ligeså godt kunne hente deres varer direkte i hansestaden som i København, og netop Hamborgs voldsomme ekspansion efter krigen gjorde det store marked ved Elben til en prisgunstig attraktion.

Mens hovedstaden tidligere havde kunnet leve med, at dele af riget plejede egne handelsinteresser – som fx. den traditionelle vestjyske forbindelse sydover – blev det i de magre år efter 1814 anderledes. I en tidsalder, hvor økonomi, kultur og politik ikke var stærkt adskilte sfærer, og hvor der bestod et stærkt elitesammenfald – ikke mindst i den lille københavnske verden – smittede erfaringer og indtryk fra et område let af på et andet. De liberale politikere var snævert forbundet med hovedstadens handelsfolk, og da denne alliance rådede over mange af samfundets lyseste hoveder, kneb det ofte med at finde kritikere, der kunne gennemskue og udpege sammenhængene. I 1820'ernes og især 1830'ernes behandling af økonomiske temaer fremkom der ofte argumenter, der gled nærmest umærkeligt over i den politiske nationalisme. København kunne ikke tåle at tabe flere provinser, og handelsfolkene kæmpede en forbitret kamp for at genvinde kontrollen med rigets handel. De lærte hurtigt at sælge deres særinteresser som national nødvendighed, idet de hævdede, at deres uegennyttige indsats gavnede kongeriget som helhed. Det hed sig, at det var i hele landets interesse at handle via København i stedet for med de billigere, men upålidelige hamborgske udbyttere, og der blev åbent slået til lyd for en politik, der skulle tvinge købstædernes handel tilbage i den gamle afhængighed af hovedstaden. De økonomiske debattørers genopdagelse af den gamle hanseatiske fobi gav hurtigt emnet politiske og nationale undertoner. De påstod, at Nørrejyllands voksende afhængighed af Hamborg ikke kun var en økonomisk trussel, men det første skridt på vejen mod landsdelens »germanisering« og udtræden af den danske stat. I handelskredsene blev der uafsladligt talt om jyderne, der solgte sig selv til hanseatiske kreditgivere og probenreutere. Den langsomme infiltration af halvøen kombineret med de jyske bønders upålidelighed blev med tiden et nyttigt indslag i den nationale propaganda. Det udnyttede frygten for,

at staten igen skulle miste vigtige provinser til fremmede, og dets effekt blev ikke ligefrem skadet af københavnernes såre beskedne kendskab til halvøen. Derfor reagerede den københavnske opposition så stærkt, da kongemagten fra begyndelsen af trediverne viste sig parat til at tilstå jyderne en selvstændig rådgivende repræsentation.

I Viborg ville jyderne efter københavnernes opfattelse meget hurtigt slå ind på en separatistisk kurs, der ville finde sit udtryk i en opfindelse af særlige jyske interesser. Hovedstadens liberale nærrede ikke høje tanker om jydernes loyalitet og deres standhaftighed over for de tillokkende økonomiske udsigter ved en tættere forbindelse med Tyskland. Allerede i 1832 mente Professor David, »at man ikke altfor meget bør stole paa, at den Danske og mindst Jyden [sic] ingensinde vil blive tydskartet eller tydsksindet, det lærer os om ikke Andet saa dog Sønderjyllands eller Slesvigs egen Historie«¹¹. Endnu før den slesvigske sprogkamp kom i nationalbevægelsens søgelys, var den københavnske handelsstands frygt for en økonomisk og siden politisk »fortydskning« af halvøen ikke til at overse. Det blev særlig skarpt udtrykt af professor Bang under foreningsdebatten i Roskilde i 1838: »Ved Naboskab og fordelagtige Handelsforbindelser knyttes Jylland fastere og fastere til de tyske Hertugdømmer, medens Sundtolden og andre Grunde løsne den commercielle Forbindelse med Kjøbenhavn; uagtet det er en poetisk Yttring, at vi engang ville søge om dem, der tale Dansk Sønden for Liimfjorden, naar Forbindelsen med de tyske Hertugdømmer og med Hamburg bestandig udvider sig for Jyllands vedkommende, saa er det dog vist, at man vel skulde ønske et saadant kraftigt Foreningspunkt, som en fælles Stænderforsamling, for at holde Rigets vigtigste Dele fast tilsammen«¹².

To andre motiver spillede en vigtig rolle i modstanden mod de selvstændige nørrejyske stænderforsamlinger. De peger mod en regional dimension i debatten, der understreger, at kongerigets fundament og homogenitet ikke var slet så uomstridt, som de liberale centralister påstod. For det første forblev den sociale sammensætning og det samfund, de jyske stænderforsamlinger udsprang af, københavnernes ukendt og uigennemskueligt. Man hæftede sig ved de påfaldende mange bønder og beklagede den manglende intelligens i den viborgske forsamling. De liberale i København var aldrig trygge ved, hvad de jyske bønder kunne finde på, og mis-

11. Maanedsskrift for Litteratur, Bd. 7, 1832, s. 363. (Anmeldelse af F.C. Sibberns skrift om provinsialstænderne).

12. Tidende for Forhandlingerne ved Provinsialstænderne for Sjællands, Fyens og Lolland-Falsters Stifter, 1838, Bd. 2, s. 2030.

troen til halvøens delegerede lyste ud af pressens referater og var et tilbagevendende indslag i de liberales indbyrdes korrespondance. Det var naturligt nok i sig selv et argument for en forening. I stedet for at lade de modsatrettede anskuelser »concentrere sig i deres Afsondring«, som professor David udtrykte det, skulle man ved diskussion i en fælles forsamling nå frem til et forlig. Denne i sig selv udmærkede og demokratiske fremgangsmåde ville naturligvis gøre det langt lettere at manipulere forsamlingen og samtidig fjerne en god del af usikkerheden ved de foruroligende jyske bønder. Den konservative Århus-biskop Paludan-Müller gennemskuede præcist de liberales ønske om at kontrollere den jyske forsamling: »Derhos ligger det lige for Øinene, at naar han [Algreen-Ussing] vil have det Hele samlet i København, gaar det ud paa, at de indbildske Hovedstadsfolk kunde komme til at regiere det Hele ved saaledes at bearbejde Provincialerne i Klubber, Selskaber og Dagblade, at deres Stemmer kun bleve et Echo af Kiøbenhavnernes, hvilket atter vil sige af en 4-5 af de Kiøbenhavnske Deputeredes...«¹³ Endelig frygtede københavnernes, at jyderne skulle begynde at stille krav om en bedre varetagelse af deres regionale interesser med risiko for, at den gamle landskabstradition skulle få en opblomstring. De jyske bønder besværede sig allerede i de første forsamlinger over den ulige fordeling af statens midler, og modstanderne af de delte stænder hævdede, at denne kritik uundgåeligt måtte føre til statens splittelse. I økonomiske spørgsmål viste de jyske delegerede sig ofte mere tilbøjelige til at opponere mod de københavnske liberales holdninger. Det kom fx. til udtryk under behandlingen af en ny toldlov i 1836, hvor østifternes forsamling, der var fuldstændig domineret af de københavnske medlemmer, stod alene over for alle de tre andre stænderforsamlinger. Jyderne afviste de ensidigt københavnsvenlige ændringsforslag fra Roskilde, og det bestyrkede de liberale i deres frygt for en splittelse af kongeriget. Prompte tog de københavnske liberale initiativ til at rejse foreningskravet i den følgende forsamling. I økonomiske spørgsmål var det klart, at der eksisterede dybe modsætninger imellem de enkelte landsdele, hvilket alene den megen tale om jysk afhængighed af Hamborg er et godt eksempel på. Mange danske byer havde fordel af den københavnske svækkelse i disse år, men deres handel og kredittagning i hansestaden kan ikke bedømmes som mangel på nationalt sindelag, som hovedstadens købmænd yndede at give det indtryk af, men som en simpel varetagelse af

13. Biskop Jens Paludan-Müller til Adjunkt Caspar Paludan-Müller, Aarhus Bispegaard 16.2.1838, jf. Danske politiske Breve fra 1830'erne og 1840'erne, udg. Povl Bagge og Povl Engelstoft. København 1945 -, 1. Bind, 1830-1840, Nr. 184a, s. 253-54.

økonomiske interesser. København savnede ikke kun kapital; byens geografiske placering var dårlig, og selv de jyske bønder kunne se, at landsdelen havde større nytte af at handle med Hamborg (og siden Storbritannien). I den jernbanedebat, der tog fart i 1840'erne, kom den regionale side af sagen igen frem, idet de jyske stænderforsamlings ønske om en bane-forbindelse til Hamborg fra nationalistisk hold blev mistænkeliggjort – en position, som den danske historieskrivning ukritisk har overtaget¹⁴.

Overfor disse frygtssomme vurderinger af risikoen for en stærkere jysk optræden satte de liberale den nationale og centralistiske enhedside. De hånedes enhver tale om særlige provinsielle interesser og latterliggjorde tanken om Jylland som en selvstændig provins. Der fandtes altid en paradoksal dobbelthed i den liberale argumentation på dette punkt, idet det hed, at Nørrejylland ikke var en selvstændig provins, ikke adskilte sig fra resten af kongeriget, og derfor ikke havde selvstændige interesser. Samtidig var det netop stændernes formulering af sådanne regionale interesser, der ville føre en splittelse af staten med sig. Skellet mellem stænderforsamlingerne afspejlede efter de liberales mening ikke et virkeligt skel, men det ville snart føre til dannelsen af et sådant. Under foreningsdebatten i Viborg i 1838 tog de det standpunkt, at hvis man mente, at der fandtes regionale særinteresser, var det et afgørende argument for stændernes forening for dermed at komme en splittelse af staten i forkøbet; hvis man modsat mente, at sådanne interesser ikke fandtes, bortfaldt grunden til at have to forsamlinger.

Det regionale aspekt i diskussionen om stænderforsamlingernes forening i 1830'erne

Den offentlige debat om stændernes fortsatte adskillelse eller eventuelle forening foregik i første omgang i aviser og tidsskrifter. Regeringen stod fra begyndelsen fast på, at dette spørgsmål lå uden for selve forsamlinger-

14. Et særlig grelt eksempel på den danske historieskrivnings blindhed over for regionale interesser ses i Roar Skovmands fuldkomne forfejlede vurdering af jernbanepolitikken, hvor de jyske bønder beskrives som dumme og snæversynede, fordi de tænkte i økonomiske baner. Hvis man gør sig umage at læse debatten i Stændertidende, vil det iøvrigt fremgå, at de nørrejyske repræsentanter argumenterede langt bredere end blot økonomisk. Det lykkedes i dette tilfælde også at bremse de regionale ønsker; Hamborg-banen blev forpurret og Nørrejylland bundet til øerne og hovedstaden i stedet for til Hamborg. Se Politikens Danmarkshistorie, Bd. 11, s. 374 (Kbh. 1971).

nes kompetence. Foreningsfortalerne førte, takket være deres styrke i hovedstadens presse, det store ord, idet deres argumentation byggede på de ovenfor nævnte standpunkter. Det var centralismen og rigets enhed, der blev ført frem. De liberales begyndende hegemoni i meningsdannelsen bliver tydeligt, når man betragter fortalerne for regeringens dispositioner. Til trods for at der under hele debatten frem til slutningen af 1838 efter samtidens almindelige opfattelse – både blandt fortalere og modstandere – i befolkningen herskede et flertal for adskillelsen, kom dette standpunkt dårligt til orde. Fortalerne for de delte stænderforsamlinger havde dog en bemærkelsesværdig repræsentant, der to gange – i 1832 og igen i 1838 – greb ind i debatten. Det drejede sig om den københavnske filosofiprofessor F. C. Sibbern, hvis argumentation for dejske stænder er desto mere bemærkelsesværdig, da den betegner en i dansk statsteori særdeles sjældnen plaedoyer for en føderativ statsopbygning.

Hvor de liberale centralister argumenterede ud fra denne statsopfattelses fundamentale mistro til føderative indretninger med påstanden, at sådanne nødvendigvis fører til splittelse og partikularisme, forsvarede Sibbern netop føderative institutioner som den naturlige garanti for en demokratisk udvikling og for regional retfærdighed. Allerede i det første skrift reserverede Sibbern et længere afsnit til spørgsmålet om de adskilte stænder¹⁵. Han var klar over den uro, som netop dette spørgsmål havde vakt i hovedstaden, men for Sibbern åbnede der sig en enestående lejlighed til, »at Jyllands eiendommelige Anskuelser, eiendommelige Interesser, eiendommelige Maade at ønske og kræve de borgerlige Livsforhold og Anliggender tagne paa, kunne concentrere sig til en grundig Udtalelse for at forelægges Kongen til Prøvelse i et Stats-Conseil¹⁶.« For Sibbern bestod der ingen overhængende risiko for en spaltning af landet, og han hyldede tværtimod princippet »Havde vi ikke en Opposition, saa maatte vi skabe os en«. De selvstændige stænderforsamlinger i Viborg var nødvendige for at få præciseret jyske interesser, for i modsætning til Lehmanns forenklede enhed, godtog Sibbern eksistensen af indre forskelle, og han vidste, at kendskabet til Jylland i hovedstaden var elendig. Han fremhævede Nørrejylland særlige krav på – i modsætning til andre landsdele – at blive betragtet som en selvstændig enhed: »Hvorimod den hele Stemning i Jylland med Hensyn til Kjøbenhavn giver Sagen et ganske andet Udseende, hvad

15. Frederik Christian Sibbern: Bemærkninger ved den kongelige Anordning angaaende Provindsialstænders Indførelse i Danmark med nogle almindelige Forerindringer, Kjøbenhavn 1832. Se s. 87-97.

16. Ibid. s. 87.

Jylland angaaer: et Land, hvorom den i saadanne Henseender fyrige, ivrige, heftige, opmærksomme og paapassende Jyde ved mangen Leilighed har meent sig berettiget til at sige, at det i Kjøbenhavn halvt om halvt turde være en *terra incognita*. Om det er sagt med Grund eller med stor Ugrund, gjør her paa dette Sted ikke Meget til Sagen; det er nok, at det ofte er blevet sagt eller tænkt. Stode eller følte sig de andre Provindser ogsaa i dette Forhold til Sjælland og Kjøbenhavn, saa vilde jeg uden Betænkning holde for, at en Tredeling havde været at tilraade¹⁷. « Når derfor målet var at vække og oplive almenånden, var det for jyderne så afgjort at foretrække, at den »vækkes og uddanner sig for Jylland i Jylland, end at den hildes og forvirres eller qvæles for Danmark i Kjøbenhavn¹⁸. « For Sibbern bestod der en langt større fare i, at jyderne i en fællesforsamling skulle føle sig tilsidesat.

Naturligvis blev Sibberns holdninger ublidt modtaget af den liberale fløj. Professor David afviste i Maanedsskrift for Litteratur ikke alle Sibberns ideer og tyede ikke til Lehmanns retoriske formuleringer, men han ville ikke indrømme provinsopdelingen en progressiv betydning for skabelsen af en politisk offentlighed¹⁹. Bedre gik det ikke i 1838, da Sibbern reagerede på Algreen-Ussings skrift til fordel for stændernes forening²⁰. Han fremstod atter som forfægter af den regionale, decentrale tankegang, idet stænderindretningen i Viborg forsvaredes som et middel til at fremme landsdelens »aandelige Cultur og Opkomst«. Den selvstændige forsamling gav jyderne chancen for at beskæftige sig med fædrelandets anliggender og nå frem til en holdning, der afspejlede de regionale forhold. Stænderadskillelsen fremmede desuden »Provindsernes Emancipation« og »Modvirkningen mod Centralisation«, som Sibbern udpegede som værende i hele landets interesse²¹. Professoren udviklede på grundlag heraf et for dansk tradition særdeles sjældent forsvar for mangfoldighed og udvidet hensyntagen til regionale og kommunale forskelligheder. Han plæderede for et politisk system, hvor lovgivningen ikke først tilgodeså centralmagtens, men tværtimod de regionale og lokale interesser. Som modsætning til de liberale foreningstilhængeres brug af Frankrig som eksempel på cen-

17. Ibid. s. 88-89.

18. Ibid. s. 89-90.

19. Maanedsskrift for Litteratur, Bd. 7, 1832, s. 343-86.

20. Frederik Christian Sibbern: Om de danske Stænderforsamlings Forening og i Anledning af Debatterne om samme. Et Bidrag til en Stænder-Jurisprudens og en Statslære for Stænderne. Fornemmelig fra de republicanske Anskuelsers Standpunct, Kjøbenhavn 1838.

21. Ibid. s. 31.

tralismens lyksaligheder satte Sibbern Tyskland, der også i samtidens internationale statsteori indtog denne plads. I Tyskland havde decentraliseringen altid præget udviklingen, og det havde »i aandelig Henseende, for Culturen, for den dygtige og udholdende Krafts Udvikling overalt i hele Landet, og for en vis Alsidighed«, haft langt heldigere konsekvenser end centralismen²².

Sibberns selvstændige position i samtiden blev tydelig i vurderingen af stændernes adskillelse. Hans tanker forblev isolerede i den danske debat, men de udgør et interessant bidrag til den regionale dimension i denne periode. Sibbern pegede på alternativer til den liberale oppositions centralisme. Han veg ikke tilbage for at anerkende de forskelligheder, som de liberale benægtede eksistensen af, og han vovede at gøre dem til en vigtig bestanddel i statens organisation. Der opstod derfor ikke noget glansbillede af fædrelandet med ensartethed, fællesinteresser og mangel på regionale endsige provinsielle konflikter. Sibbern turde tænke decentralt og regionalt. Han udpegede Jylland som en landsdel på vej mod at finde en selvstændig identitet, og han sagde rent ud, at denne identitetssøgning ville have de bedste forudsætninger for at lykkes, hvis jyderne fik fred og ro og egne institutioner til at gennemføre denne proces, uhindret og ugeneret af den københavnske idé om landets sammenhæng.

Før åbningen af stænderforsamlingerne i 1838 – dette år var Viborg først – besluttede de liberale trods regeringens uvilje mod at lade foreningsspørgsmålet behandle at fremføre det for stænderforsamlingerne. Den fremtrædende liberale, Algreen-Ussing, udgav en bog til fordel for foreningstanken, og den blev straks positivt anmeldt af hans fæller i den københavnske presse. Blandt de begejstrede var også herredsfoged J. P. With, københavnsk født medlem af Viborg-forsamlingen, der i rollen som trojansk hest straks tilbød sig som forslagsstiller i Viborg.

Selve forløbet af forhandlingerne om foreningsforslaget i Viborg skal ikke behandles nærmere. Efter en tidlig overvægt hos modstanderne af Withs foreningstanke lykkedes det fortalerne at skabe tilstrækkelig megen uro blandt medlemmerne til at kunne hente et flertal. Det udfald overraskede ikke mindst de liberale, der ikke havde regnet med at de stædige og

22. Ibid. s. 33. Sibbern tangerer med denne modstilling en meget omfattende debat i 1800-tallets europæiske statstænkning, hvor opstillingen af den centraliserede magtstat – i reglen symboliseret af Frankrig – sker over for småstaten med dens kulturelle fortrin og mangfoldighed – typisk eksemplificeret i Tyskland eller Italien. På dette tidspunkt nåede idealiseringen af den tyske småstatsverden et højdepunkt i den politisk-filosofiske debat inden magtstatstanken for alvor brød igennem fra 1840'erne.

snæversynede jyske bønder kunne udtale sig for den »nationale« løsnings, og sejren, der siden blev gentaget i Roskilde, blev tilbørligt fejret i de liberale organer. Der er imidlertid grund til at anføre nogle forklarende bemærkninger til den jyske forsamlings stillingtagen. For det første kom det de liberale centralister til gode, at den jyske forsamling endnu i ringe grad havde fundet en selvstændig identitet, hvilket igen gav en række af de udefrakommende medlemmer mulighed for at dominere debatten. De jyske delegerede viste en overdreven respekt for de dannede. Kun en enkelt af bønderne tog ordet, og han blev omgående arrogant affejet af Brinck-Seidelin. I forsamlingen viste det sig, som Sibbern havde hævdet, at de jyske medlemmer behøvede tid for at finde deres egen stil og give forhandlingerne et selvstændigt præg. For det andet var det af stor betydning, at de liberale i høj grad førte argumentationen ud fra den påståede risiko for nationens splittelse. Den jyske forsamling, der udmærkede sig ved en høj grad af loyalitet over for kongen, var også i holdningen til det nationale tendentielt konservativ. Der herskede blandt jyderne i modsætning til den liberale polemiks påstande ingen ønsker om løsrivelse eller separatisme, og en del medlemmer lod sig utvivlsomt vildføre af den stadige tale om denne fare. Endelig skal det understreges, at der med den jyske tilslutning til foreningsforslaget i høj grad var tale om en betinget accept – og vel at mærke på betingelser, der gjorde det højst tvivlsomt, om forsamlingen ville godtage det endelige lovudkast. Først og fremmest var der massiv modstand mod, at en fællesrepræsentation for kongeriget skulle mødes i København. Der blev drøftet forskellige alternativer uden at der kunne nås en enig indstilling. Århus, Fredericia, Odense eller en vekslen mellem Roskilde og Viborg var de forslag, der blev nævnt, og selv foreningstilhængerne måtte for at få flertallet på deres side udtale sig for et andet mødested end hovedstaden. Det stod også klart, at medlemmerne næppe ville tilslutte sig en forening, hvis en sådan indebar færre jyske delegerede. I begge punkter viste forsamlingen en regional interessebevidsthed, der dog trådte i baggrunden for en vis naivitet. Der ville, som Biskop Mynster sagde i Roskilde, ikke være noget alternativ til København som mødested, og det var med stændernes sammensætning utænkeligt, at jyderne ville beholde det samme antal medlemmer i en fællesforsamling.

Grundet disse forbehold og regeringens afvisning af at tage petitionerne fra Viborg og Roskilde op til overvejelse var de liberales jubel over denne sejr ikke berettiget eller i det mindste overdrevet. Det viste sig dog på længere sigt at være en afgørende forudsætning for ophævelsen af den jyske repræsentation og indretningen af en fællesforsamling i København efter

1848. Tilløbet til en regionalisering af den danske stat blev brat afbrudt, og Nørrejylland blev en del af kongeriget uden regional status. Denne udgang blev, som det siden viste sig, allerede antydet med Viborg-forsamlingens tilslutning til foreningsforslaget i 1838, men den havde også andre grunde, der gør det rimeligt at overveje nogle årsager til Nørrejyllands udeblevne regionalisering.

Et fremtrædende aspekt er givetvis landsdelens mangel på et midtpunkt, der kunne muliggøre opbygningen af en modpol eller en regional hovedstad, om man vil. Netop perioden, hvor stænderadskilleelsesproblematikken var aktuell, var en tid, hvor adskillige byer i Nørrejylland forsøgte at bringe sig i en førende position. Viborgs rolle som sæde for stænderforsamlingerne var alene begrundet i byens historiske tradition som Nørrejyllands tingsted, for byen var længst henfaldet i stagnation. Aalborg oplevede ligeledes svære år, hvilket ikke mindst var begrundet i tilbagegangen i handelen med Norge og senest følgerne af Limfjordens åbning. Randers havde gode tider, men var aldrig på tale som jysk centrum, og selv om Århus langsomt var begyndt at vokse og med dampskibsforbindelsen med København allerede havde lagt en vigtig del af grunden til den fremtidige ekspansion, kunne byen ikke komme på tale som Nørrejyllands hovedstad.

De jyske byer var ikke kun for små og for ubetydelige. De savnede de indretninger og institutioner, der kræves for at opbygge en lokal elite. Alle embedsmænd og akademikere i Nørrejylland havde hentet deres uddannelse i København, og hvis de ikke var øboer af fødsel, havde de under alle omstændigheder modtaget en afgørende prægning i en meget påvirkelig del af tilværelsen. I det snævre københavnske studentermiljø var de personlige bekendtskaber mange, og når kandidaterne sidenhen rejste »over til Jylland«, beholdt de ofte kontakt med meningsfællerne i hovedstaden. I debatterne i stænderforsamlingen i Viborg spillede mangelen på højtuddannede jyder med en jysk identitet en stor rolle. De jyske standpunkter blev for størstedelen fremført af delegerede uden højere uddannelse, og de arrogante akademikere scorede ofte billige points under møderne og i pressen, når de latterliggjorde standpunkter fra folk uden for deres kreds. Det er i denne forbindelse naturligt at sammenligne med Hertugdømmerne, hvor universitetet i Kiel havde en nøgleposition i fremkomsten af en regionalbevidst højtuddannet elite, der formåede at formulere de lokale interesser med en helt anden skarphed og suverænitæt end det var tilfældet i Nørrejylland.

I den slesvig-holstenske regionalisme ligger der endnu en vigtig forhindring for den jyske regionalisering: det uheldige sammenfald mellem op-

komsten af nationalbevægelsen/det slesvigske spørgsmål og den første og eneste jyske interesserepræsentation. Mens spørgsmålet om stændernes forening ligesom hensynet til Københavns handelsinteresser først og fremmest betegnede en indredansk regional dimension, ændrede billedet sig med det nationale spørgsmål fra begyndelsen af 1840'erne. Det viste sig, at den jyske forsamling ganske underordnede sig det nationale standpunkt, og ved visse lejligheder endda gav den liberale presse i hovedstaden anledning til at fastslå, at de jyske delegerede udviste større iver og nationalt sindelag end forsamlingen i Roskilde. Den regionale dimension i kongeriget kom altså til kort i striden om Slesvig, men det beviste også, at de liberales mistro til jyderne udsprang af en fuldkommen forkert vurdering, der byggede på ukendskab og fortørnelse over jydernes handels-samkvem med de sydlige naboer.

Det lykkedes de liberale centralister i København at bringe adskillelsen af kongerigets stænder i miskredit, og efter 1848 blev en fællesrepræsentation indført med sæde i København. For den videre udvikling i Danmark var dette forløb af stor betydning, for det betød ikke blot en endegyldig sammenknytning af nationalstaten med den centralistiske model, men også Nørrejyllands entydige underordning under Københavns dominans. Det var først og fremmest nørrejyderne – og andre landskabers indbyggere – der tabte, da de regionale interesser blev umyndiggjort af den fælles nationale enhed. For politik, kultur og økonomi afspejlede i en centralistisk stat uden regionale interesser naturligt hovedstadens interesser. København formåede da også at gøre nationalstaten til grundlag for et voldsomt opsving, der på alle niveauer bundede i statens udprægede monocentrisme. Ingen institutioner og indretninger af betydning blev lagt uden for hovedstaden, og Danmark blev en stat, hvor selv Landbohøjskolen ligger i den største by. Det var ikke i den ånd, at de nørrejyske delegerede stemte for en forening af stænderne, og hvis flere havde gennemskuet den liberale centralisme, var de selvstændige stænderforsamlinger for Nørrejylland sikkert i højere grad blevet et forum for en jysk identitetsdannelse, som F. C. Sibbern havde ønsket det.

Den centralistiske model, som Orla Lehmann og andre liberale politikere satte igennem i den danske nationalbevægelse, viste sig levedygtig, fordi den begunstige Københavns dominans efter 1864. Det er først i anden halvdel af dette århundrede, at den langsomme forskydning af landets potentialer mod vest har ført en voksende selvbevidsthed med sig i landsdelene vest for Storebælt. Regionale modsætninger kommer stadig oftere på tale (jf. brobyggerierne, infrastruktur, hospitalsvæsen, placering

af kultur- og uddannelsesinstitutioner etc.), og tiden synes inde til stærkere at medtage den regionale dimension i historien. Centralisme-fortalerens forhindring af opbygningen af regionale politiske strukturer i den danske nationalstats tilblivelsesfase udgør et vigtigt aspekt i forklaringen af det danske samfunds videre udvikling. Sikkert ville tilsvarende forsøg på at hente Nørrejylland ind i Danmarkshistorien som et selvstændigt historisk landskab bringe en ny regional dybde ind i historieskrivningens monolitiske centralstat, og mere end én begivenhed ville utvivlsomt kunne underkastes en helt ny fortolkning i lyset af regionale interessemodsætninger.